

Posudek na disertační práci

Autorka: **Věra Uhl Skřivanová**

Název práce: *Umělecko-pedagogická interpretace textů kurikulárních dokumentů v odlišných jazykových prostředích (komparativní výzkumná práce na vzorku českých a bavorských gymnázií).*

Program, obor a pracoviště: Specializace v pedagogice – výtvarná výchova, Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PaedDr. Helena Hazuková, CSc.

Rok odevzdání: 2010

Posuzuje: Doc. PaedDr. Jan Slavík, CSc.

K aktuálnosti zvoleného tématu

Téma disertace Věry Uhl Skřivanové spadá do širšího okruhu komparativní pedagogiky. Pro českou výtvarnou výchovu je aktuální samotné zaměření disertace V. Uhl Skřivanové, protože důsledně komparativně zaměřené práce jsou u nás poměrně vzácné (naposled B. Karpětová 2006, srovnávací studie s Japonskou výtvarnou výchovou).

Disertace v prvním plánu ústí do porovnávání aktuální situace výtvarné výchovy ve dvou sousedních zemích Evropské unie a tradičně úzce kulturně provázaných národních útvech – v českém a německém (s důrazem na Bavorsko jako příhraniční oblast).

Zvlášť aktuální a přínosné je, že v druhém plánu si komparativní analýza vyžádala specifickou didakticky analytickou práci s obsahy a strukturou výuky ve výtvarné výchově. Důvodem toho je, že V. Uhl Skřivanová se neomezuje – jak bývá v pracích podobného typu časté – pouze na srovnávání obecných formálních charakteristik zkoumané složky vzdělávacího systému, ale ve prospěch věci cíleně usiluje o postižení didaktických proměnných přímo spjatých s výukou: způsoby realizace kurikula, metodika evaluace nebo autoevaluace, učitelovo pojetí výuky (osobní teorie), problematika dosahování /klíčových/ kompetencí ad. (srov. s. 3 – 4, 138 n. 218 n. aj.).

Autorka tímto pojetím pokračuje v dobré tradici operacionálně orientovaných výzkumů jak na svém školitelském pracovišti, tak konkrétně v okruhu akademické působnosti její školitelky, dr. Heleny Hazukové. Výzkumy, do jejichž charakteru posuzovaná práce zapadá, soustředěně vycházejí z terminologie oboru jak ve vrstvě teoretické, tak kurikulárně-normativní (RVP) a sledují souvztažnost mezi edukační realitou a myšlenkovým zázemím oboru. Tento důsledně operacionální přístup zaměřený na oproštění od formálnosti je přínosný a velmi současný. Vystihuje aktuální trend studií v našem oboru a je přínosem pro jeho metodologii a jeho konkrétní metodické postupy.

Faktická stránka disertace prokazuje svou aktuálnost využitím informačních zdrojů pro komparativní srovnání – autorka se opírá o kurikulární dokumenty, které jsou v současné době uplatňovány ve srovnávaných zemích, a systematicky přihlíží i k aktuálnímu stavu edukační reality, jak dokazují její průzkumy přímo ve školách (s. 211 n., 218 n.).

V neposlední řadě je vhodné vyzdvihnout aktuálnost kulturní a politickou. Autorka sama již v Úvodu zdůrazňuje, že význam jejího díla spatřuje „v odkrývání možného východiska příhraniční spolupráce mezi ČR a přímou sousedící zemí Německa v rámci Evropské unie, která přispívá ke vzájemnému porozumění...“ (před s. 1).

Závěr: Zvolené téma disertace je aktuální, podnětné a přínosné pro obor i v širších vzdělávacích, kulturních nebo politických souvislostech. Přináší poznatky, které přispívají k obohacování oboru jak v teorii, tak v praxi.

K cílům a jejich splnění

Cíle disertace (viz s. 1 – 2) odpovídají standardům komparativní pedagogiky a přesahují do oblasti kurikulárních studií, oborové didaktiky i kulturní a vzdělávací politiky. Problém (s. 8), z něhož stanovené cíle vyrůstají, má deskriptivní a metodicko-metodologickou povahu. V hlavních směrech se jedná o prozkoumání, ověření a obohacení terminologického aparátu oboru se snahou analyticky postihovat, vysvětlovat a v odpovídající míře normativně regulovat vzdělávací praxi v kontextu kurikula.

Autorka nejprve probírá odborné prameny, resp. koncepce, které vybrala jako metodologickou oporu pro získávání a zpracování svých poznatků. Postupuje přitom od obecného rámce srovnávací pedagogiky (s. 12 n.) přes zohlednění širších kulturních souvislostí (s. 15 n.) k možnostem využití postupů školní etnografie ve svém terénním výzkumu. Dále postupně probírá ty kategorie nebo přístupy, které jí mohou nabídnout klíčové nástroje pro nacházení vztahů mezi makro-úrovní komparativního zobecnění a mikro-situacemi v praxi realizace kurikula a (s. 24 n.): psychodidaktika, učitelovou pojetí výuky, vývoj a současný stav koncepcí uměleckého vzdělávání v obou srovnávaných zemích.

Právě zmíněné propojování makro- a mikro-úrovně pokládám na jedné straně za nejčinnější koncepční složku posuzované disertace, zároveň však za složku nejvíce diskutabilní s ohledem na ověřitelnost závěrů (předesílám, že tomuto problému se nelze vyhnout a v disertaci je řešen co možno korektně). Z dílčích studií terénu se sice lze mnohé dozvědět o skutečném stavu vzdělávací reality a zároveň jsou pádným dokladem autorské solidnosti založené na reálné zkušenosti s výukou. V tom je přístup V. Uhl Skřivanové nesen étosem výzkumné práce ve školní etnografii nebo oborové didaktice, kde také není bádání dost dobře myslitelné bez pozorování konkrétní práce učitele ve výuce. Současně však naráží na důsledně neřešitelný problém zobecňování dílčího případu na celek, problém, který je tematizován již v antickém rozlišení *epistémé* od *frónésis* a v poslední době znovu důsledně rozpracován v nizozemské škole reflektivní praxe (F. Korthagen a kol. 2006 aj.).

Způsob „řešení neřešitelného“, který autorka zvolila, je podle mého mínění jednou z reálných, značně náročných a zřejmě také nejkorektnějších možností: postupovat od cílových kategorií ke vzdělávací praxi a nazpět na základě pojmových „uzlů“, za které autorka právem považuje dílčí oborové kompetence. Přitom operacionálním pojmovým východiskem ve vztahu k edukační realitě jsou záznamy hospitačních protokolů (s. 127 n., s. 132 n., s. 165 n.).

Pojetí konstruktů „dílčí oborové kompetence“ je sice ohniskem polemik v pedagogice, jak sama autorka konstatuje (s. 23, 283), ale s ohledem na téma a cíle disertace jeho využití pokládám za efektivní a dobře zdůvodnitelné. Takto připravený materiál se pak stává podkladem pro pedagogicko-didaktickou komparaci obou sledovaných regionů (s. 207 n., 211 – 217). V těchto pasážích textu disertace spatřuji jádro jejího přínosu, které je rozvíjeno při komparaci kurikulárních materiálů (s. 54 n.) a ve srovnání konkrétní praxe gymnázií v Čechách a v Bavorsku (s. 268 n.). Z hlediska badatelské korektnosti je rozhodující, že tvrzení, která autorka při komparaci formuluje, jsou podložena výjimečně pečlivou a náročnou analytickou prací, takže závěry lze zpětně kontrolovat na všech použitých úrovních zobecnění.

V textu lze díky výše popsanému postupu nacházet řadu důležitých i důvěryhodných informací. Autorka preferuje přístup deskriptivní a diferenciativní, zpravidla se vyhýbá hodnotícím soudům, poukazuje spíše na frekvence jevů ve sledované kategorii (s. 284 n.). To samo o sobě je otázka autorské strategie a neurčuje kvalitu výsledků.

S ohledem na velkou šíři záběru se stěží bylo možné vyhnout různé míře poznávací komplexity v textu a s tím spojené různé míře přehlednosti. Z toho důvodu mi poněkud chybí zřetelnější souhrnné profilace některých pasáží, přestože samozřejmě celkové shrnutí je zpracováno v Závěrech disertační práce (s. 281 n.). Zejména u porovnávání konkrétní činnosti učitelů v terénu by takový návrh „profilu učitele“ z obou komparovaných regionů mohl ilustrovat a čtenáři lépe zpřístupnit zjištěné poznatky (viz s. 260). Tuto připomínku by bylo vhodné zohlednit u obhajoby.

Značně široký záběr a snaha propojit mikro-úroveň s makro-úrovní je také doprovázena rozdílnou hloubkou záběru a metodické čistoty v jednotlivých oblastech výzkumu. Některé pasáže textu by si totiž zasluhovaly samostatnou studii nebo disertační práci (kupř. využití ohniskové skupiny – studentského kolokvia – na s. 264 n., případové studie a dotazníkové šetření učitelů na s. 221 n.). Nicméně integrujícím a ospravedlňujícím faktorem pro uvedené rozrůznění je hlavní strategická linie disertace: komparativní výzkum. A ten je zakotvený v soustředěné obsahové analýze kurikulárních dokumentů spojené s zpracováním komparativních metodických nástrojů. Sama autorka právem konstatuje (s. 290 – 291, zdůraznila autorka), že „jedním z podstatných výzkumných nálezů této disertační práce bylo *objevení možných instrumentů komparace vzdělávacích obsahů a cílů* odlišně pojatých kurikulárních dokumentů a pojetí vyučování pedagogiky umění...“

V naposled uvedeném přínosu se rýsuje ještě jeden, v disertaci nezdůrazňovaný, ale podle mého mínění důležitý aspekt disertační práce: obrácení pozornosti české výtvarné pedagogiky na důslednou práci s pojmoslovím kurikulárních dokumentů, tzn. na normativní složku

výtvarné výchovy. Jak vyplývá z dlouhodobých výzkumných projektů H. Hazukové, J. Slavíka a Š. Schmidtové-Pekárkové z posledních cca 10 let a jak znovu prokázal nedávný, dosud nepublikovaný, výzkum K. Brücknerové (2010) mezi českými učiteli výtvarné výchovy, nízká pozornost věnovaná kurikulárním dokumentům je pro české učitele v tomto oboru typická a není od věci na tento fakt v oboru na akademické úrovni reagovat. I k tomu by mohla posuzovaná disertace V. Uhl Skřivanové přispět.

Závěr: Cíle disertace byly dosaženy v takovém rozsahu a takovým způsobem, který odpovídá současným standardním nárokům v oboru a přínosně rozvíjí oborové poznání.

K metodám disertace

Metodika disertace naráží na problém, že nejenom v samotném oboru Výtvarná výchova, ale ani v mnoha jiných oborových didaktikách nejsou doposud do potřebné hloubky metodologicky rozpracované a systematicky ověřované metodické postupy empirického výzkumu, které by přiléhavě odpovídaly složitosti a dynamice vztahů mezi mikro- a makro-úrovni oborově didaktických disciplín. Jde tedy o výjimečně teoreticky náročnou a metodicky komplikovanou otázku, s níž se podle mého mínění autorka vyrovnala se ctí a ve prospěch oborového poznání. Její řešení mohou do budoucna sloužit jako důležitý model pro rozvíjení v dalších studiích.

Za nejvýznamnější metodický přínos pokládám výše již několikrát zmiňované návrhy nástrojů pro operacionalizaci pojmů kurikulárních dokumentů v kontextu empirických výzkumů vzdělávací reality. Rekursivní postup od analýzy hospitačního záznamu (protokolu) přes vyhodnocování dílčích oborových kompetencí ke klíčovým kompetencím a nazpět, který V. Uhl Skřivanová ve své práci představuje, se mi jeví jako relativně optimální korektní cesta nejenom pro komparativní pedagogické studie, ale také pro oborově didaktické výzkumy v oboru. K zajištění důvěryhodnosti je použita triangulace, zejména metodická, ale také prostřednictvím modifikovaného postupu kolegiálního ověřování (*peer review* – s. 264 n.) ad.

Za relativní nedostatek považuji jen to, že autorka svůj metodický přístup hlouběji neprobrala buď v samostatné metodologicky zaměřené kapitole (což by ovšem mohlo neúměrně zatížit výklad), anebo v diskusi. Diskuse (s. 297 – 298) je z tohoto hlediska spíš jen poukazem na obtíže ve sběru anebo zpracování údajů; při zvýšeném důrazu na metodologickou problematiku mohla mít větší váhu. Při obhajobě doporučuji tomuto tématu věnovat alespoň částečnou pozornost.

Také některé obecnější pedagogické otázky jsou v práci naznačeny, ale dále explicitně nerozvedeny, týká se to např. nyní hojně diskutovaného vztahu mezi nárokem na osvojování učiva v pojetí *znalostí* a požadavkem na rozvíjení obecných lidských dispozic v pojetí *kompetencí* (srov. s. 24). Umělecké obory mají do této diskuse co nabízet, protože s prastarým napětím mezi znalostmi (*techné*) a kompetencemi (*areté*) mají tradičně bohaté zkušenosti a v práci V. Uhl Skřivanové tento problém představuje jeden z leitmotivů, skrytý spíš mezi řádky úvah o tom, do jaké míry se ve výuce věnuje pozornost poznávání specifických otázek

spjatých s uměním oproti otázkám přesahujícím do všeobecně vzdělávací či obecně výchovné oblasti (srov. s. s. 268 n., s. 288 aj.).

Závěr: Metodika disertace odpovídá současným standardním nárokům v oboru a nadto přináší poznatky, které pozitivně rozvíjejí poznání v oblasti komparativní pedagogiky uměleckých oborů, oborové didaktiky výtvarné výchovy i transdidaktiky.

K výsledkům disertace a k jejímu poznávacímu přínosu

Samotné zaměření této disertační práce je přínosné otevřením badatelského směru důležitého pro obor výtvarná výchova a u nás doposud – např. na rozdíl od našich německých sousedů – doposud málo propracovaného. Kromě toho přináší poznatky důležité i pro celý program doktorského studia, tj. pro pedagogiku.

Po obsahové i formální stránce je disertace příkladná zejména v komplexitě a poznatkové mnohostrannosti zpracovaných dat, ve zodpovědnosti a pečlivosti jejich zpracování a v korektnosti deskripce i odvozovaných závěrů.

Zvláštní přínos práce spatřuji propojování mikro- a makro-úrovně výzkumného záběru, kde se i přes možné diskutabilní momenty otevírá plodné a pro teorii i praxi přínosné pole odborné komunikace. Diskutabilnost zde není způsobena sníženou kvalitou řešení, které autorka nabízí, ale samotnou povahou problému – právě proto je text disertace cenným zdrojem plodných otázek k diskusi.

Konkrétní přínosy disertace se dají shrnout do několika hlavních bodů:

- 1) Získání komparativně pedagogických poznatků o současném stavu české a bavorské výtvarné výchovy s důležitými podněty pro vzdělávací a kulturní přeshraniční spolupráci v rámci EU.
- 2) Propracování odborné pojmové základny české výtvarné výchovy s oporou v komparativním výzkumu kurikulárních dokumentů a způsobů realizace kurikula. V souvislosti s tím posílení důrazu na precizaci oborové terminologie a na možnosti překladu české a německé terminologie.
- 3) Příprava a počáteční ověření metodických nástrojů pro komparativní studie.
- 4) Otevření oborově didaktických otázek k pojetí výtvarné výchovy na gymnáziích v ČR, které vyplývají z komparace se zahraničním pojetím.

Při obhajobě by měla být věnována pozornost těm aspektům disertace, které sama autorka pokládá za otevřené pro diskusi; z mého pohledu by – kromě výše již uvedených doporučení – k nim mohlo patřit výše uváděné propojování mikro- a makro-úrovně.

Závěr

Disertace splňuje podmínky standardně kladené na práce tohoto typu v daném oboru a doporučuji ji k obhajobě. V rámci obhajoby doporučuji věnovat pozornost výše vzneseným námětům. Doporučuji také, aby tato práce vzhledem k její společenské přínosnosti, kvalitě a propracovanosti byla autorkou co nejdříve upravena pro publikování.

Doc. PaedDr. Jan Slavík, CSc.

V Plzni dne 24. května 2010